

(इंग्रजी मध्ये टंकलिखित केलेल्या न्यायनिर्णयाचा मराठी अनुवाद)

अहमदनगर महानगरपालिका

विरुद्ध

अहमदनगर महानगरपालिका कामगार युनियन

(दिवाणी अपील क्रमांक - ५९४४/२०२२)

०५ सप्टेंबर २०२२

[न्यायमूर्ती एम. आर. शहा आणि न्यायमूर्ती बी. व्ही. नागरत्ना]

नियुक्ती - अनुकंपा तत्वावर - अहमदनगर नगरपरिषदेचे २००३ मध्ये अहमदनगर महानगर पालिका / महापालिकेत रूपांतर झाले - जेव्हा परिषद अस्तित्वात होती तेव्हा युनियनकडून औद्योगिक वाद उपस्थित करण्यात आला - एक मागणी कर्मचार्यांच्या वारसांना देण्यात येणाऱ्या रोजगारासंदर्भात होती - १९८१ मध्ये औद्योगिक न्यायालयाने चतुर्थश्रेणी प्रवर्गातील कर्मचार्यांना निर्देश दिले, निवृत्तीपूर्वी त्यांचा मृत्यू झाल्यास; ते अवैध ठरल्यास किंवा निवृत्त झाल्यास त्यांच्या जागी त्यांच्या वारसांना नियुक्ती देण्यात यावी - २००५ मध्ये औद्योगिक न्यायालयाने पूर्वीच्या आदेशात बदल करून कर्मचार्यांच्या सेवानिवृत्ती/निवृत्तीनंतर त्यांच्या वारसांना अनुकंपा नियुक्ती दिली नाही आणि चतुर्थश्रेणी प्रवर्गातील मृत कर्मचार्यांच्या वारसांनाच अनुकंपा नियुक्ती देण्यात आली - अहमदनगर महानगर पालिका कामगार युनियनने आणखी दोन औद्योगिक वाद उपस्थित केले होते जेथे सेवानिवृत्त कर्मचार्यांच्या १९८१ मध्ये दिलेल्या निकालानुसार वारसांना रोजगार देण्यात आला होता, दावा करण्यात आला होता - २०१६ च्या एका निर्णयाने औद्योगिक न्यायालयाने अहमदनगर महानगरपालिकेला कर्मचार्यांच्या वारसांना सेवानिवृत्तीचे वय पूर्ण झाल्यावर नोकरी देण्याचे निर्देश दिले - उच्च न्यायालयाने औद्योगिक न्यायालयाचा २०१६ चा आदेश कायम ठेवला - अपीलावर निर्णय : १९८१ चा पुरस्कार नगरपरिषद अस्तित्वात असताना मंजूर झाला - २००३ मध्ये नगर परिषदेचे रूपांतर महापालिकेत झाल्यानंतर, कर्मचार्यांच्या

वारसांना त्यांच्या सेवानिवृत्ती किंवा सेवानिवृत्तीनंतर अनुकंपा तत्त्वावर नियुक्तीची तरतूद नसलेल्या राज्य शासनाने आखलेल्या योजनेद्वारे त्याचे कर्मचारी चालत होते - अन्यथा, कर्मचार्यांच्या वारसांना त्यांच्या सेवानिवृत्ती किंवा सेवानिवृत्तीनंतर नियुक्ती अनुकंपा तत्त्वावर नियुक्तीच्या उद्दिष्टाच्या आणि उद्देशाच्या विरुद्ध असेल - जर अशा नियुक्तीस परवानगी दिली गेली तर, बाहेरील व्यक्ती अधिक गुणवान किंवा अधिक पात्र असल्या तरी त्यांना नियुक्ती मिळण्याची संधी कधीच मिळणार नाही. अशी नियुक्ती भारतीय राज्यघटनेच्या कलम १४ आणि १५ चे उल्लंघन ठरेल.

अपीलांना मान्यता देत न्यायालयाने असे अधिनिर्णित केले कि -

१) सन २००३ मध्ये, नगरपरिषदेचे महानगरपालिका/महापालिका मध्ये रूपांतर झाले आहे आणि महानगर पालिका/महापालिका अंतर्गत येणारे सर्व कर्मचारी राज्य शासनाने तयार केलेल्या योजना / नियमांद्वारे नियंत्रित केले जातात, ज्यात अनुकंपा तत्त्वावर कोणत्याही नियुक्तीची किंवा कर्मचार्यांच्या वारसांना त्यांच्या सेवानिवृत्ती/निवृत्तीनंतर नियुक्तीची तरतूद करत नाही. संदर्भ आय. टी. क्रमांक ५१/१९७९ प्रमाणे औद्योगिक न्यायालय आणि/किंवा उच्च न्यायालयाने महानगर पालिका/महापालिकेला कर्मचार्यांच्या वारसांना त्यांच्या सेवानिवृत्ती/निवृत्तीनंतर नियुक्ती देण्याचे निर्देश देणे, औद्योगिक न्यायालयाने दिलेला निर्णय आणि निवाडा यावर अवलंबून राहणे खुले नव्हते. [परिच्छेद ५ आणि ६]
[२०२-एच;२०३-ए; २०५-बी-सी]

(२) नगरपरिषदेचे महानगरपालिका/महापालिकेत रूपांतर झाल्यानंतर महानगर पालिका/महापालिकेतील कर्मचारी राज्य शासनाने आखलेल्या योजनेनुसार व शासकीय कर्मचार्यांच्या बरोबरीने चालविले जातील. महानगरपालिकेचे कर्मचारी/सरकारी कर्मचार्यांच्या बरोबरीने राज्य शासनाच्या योजनेद्वारे महानगरपालिका चालविली जाईल, ज्यात कर्मचार्यांच्या वारसांना त्यांच्या सेवानिवृत्ती आणि / किंवा सेवानिवृत्तीनंतर अनुकंपा तत्त्वावर नियुक्तीची तरतूद नाही. [परिच्छेद ७] [२०५-सी-एफ]

(३) असे असले तरी, कर्मचार्यांच्या वारसांना त्यांच्या सेवानिवृत्तीवर आणि/किंवा सेवानिवृत्तीनंतर अशी नियुक्ती अनुकंपा तत्त्वावर नियुक्तीच्या उद्देशाच्या आणि उद्देशाच्या विरुद्ध असेल आणि भारतीय

संविधानाच्या कलम १४ द्वारे प्रभावित होईल. अनुकंपा तत्त्वावरील नियुक्ती स्वयंचलित नाही आणि कुटुंबाची आर्थिक स्थिती, मृत कर्मचाऱ्यावर कुटुंबाचे आर्थिक अवलंबित्व आणि कुटुंबातील इतर सदस्यांचे आवाहन यासह विविध मापदंडांची कठोर तपासणी केली जाईल. अनुकंपा तत्त्वावर नियुक्तीचा निहित अधिकार असल्याचा दावा कोणीही करू शकत नाही. त्यामुळे अनुकंपा तत्त्वावर नियुक्ती कर्मचाऱ्यांच्या वारसांना त्यांच्या सेवानिवृत्ती आणि / किंवा निवृत्तीनंतर मुदतवाढ दिली जाऊ शकत नाही. जर अशा नियुक्तीस परवानगी दिली गेली तर, अशा परिस्थितीत, बाहेरील व्यक्तींना कधीही नियुक्ती मिळणार नाही आणि केवळ त्यांच्या सेवानिवृत्ती आणि / किंवा सेवानिवृत्तीवरील कर्मचाऱ्यांच्या वारसांनाच नियुक्ती मिळेल आणि जे बाहेरचे आहेत जरी ते अधिक गुणवान आणि / किंवा सुशिक्षित आणि / किंवा अधिक पात्र असतील तरी त्यांना कधीही नियुक्ती मिळण्याची संधी मिळणार नाही. त्यामुळे ही नियुक्ती अनुकंपा तत्त्वावर नसून तिला वरस हक्क म्हणण्यात आले आहे, असा प्रतिवादीच्या वतीने युक्तिवाद स्वीकारता येणार नाही. याला वरस हक्का म्हटले तरी त्याला कोणत्याही योजनेचा पाठिंबा नाही आणि तोही भारतीय राज्यघटनेच्या अनुच्छेद १४ तसेच कलम १५ चा भंग आहे असे म्हणता येईल. [परिच्छेद ८] [२०५-एफ-एच; २०६-ए-सी]

(३) कर्मचाऱ्यांच्या वारसांना सेवानिवृत्ती व/किंवा सेवानिवृत्तीनंतर नियुक्ती देण्याचे आदेश महापालिका/ महानगरपालिकेला देण्याचा औद्योगिक न्यायालय तसेच उच्च न्यायालयाने दिलेला निर्णय व निकाल दोन्ही अयोग्य आहेत. [परिच्छेद ९] [२०६-सी-डी]

सरकारी शिक्षण विभाग (प्राथमिक) आणि इतरांचे सचिव विरुद्ध भीमेश उर्फ भीमप्पा, २०२१ एससीसी ऑनलाईन एससी १२६४ आणि सुभद्रा विरुद्ध कोळसा मंत्रालय आणि इतर (२०१८) ११ एससीसी २०१- संदर्भित आहेत.

निर्णय विधी संदर्भ

(२०१८) ११ एससीसी २०१

संदर्भित करण्यात आले

परिच्छेद ४.२

दिवाणी अपील अधिकारक्षेत्र: दिवाणी अपील संख्या - ५९४४/२०२२

मुंबई उच्च न्यायालयाच्या औरंगाबाद खंडपीठाच्या रिट याचिका क्रमांक ६८०६/२०१७ च्या दिनांक २२.०३.२०२२ च्या निर्णय व आदेशावरून.

सह

दिवाणी अपील संख्या - ५९४५/२०२२

सुहास कदम, मेसर्स ब्लॅक अँड व्हाईट सॉलिसिटर, अपीलकर्त्याचे विधिज्ञ

अख्यर श्रुती गोपाल, आनंद के., आंचल राज, प्रतिवादीसाठी विधिज्ञ.

न्यायमूर्ती एम. आर. शहा यांनी न्यायालयाचा निकाल दिला -

१. मुंबई उच्च न्यायालय, औरंगाबाद खंडपीठाने रिट याचिका क्रमांक ६८०६/२०१७ आणि ३४६५/२०१७ मध्ये दिनांक २२.०३.२०२२ रोजी अपीलकर्त्याने प्राधान्य दिलेल्या या दोन रिट याचिका फेटाळून लावल्या आहेत त्या दिलेल्या आक्षेपार्ह सामायिक निर्णय आणि आदेशाबद्दल व्यथित आणि असमाधानी वाटत आहे - अहमदनगर महानगर पालिका, अहमदनगर ने औद्योगिक न्यायालयाने अनुक्रमे तक्रार (यूएलपी) क्रमांक ५५/२००५ व तक्रार (यूएलपी) क्रमांक ८३/२००५ मध्ये अनुक्रमे १६.०९.२०१६ व २१.०९.२०१६ रोजी दिलेल्या निकालावर शिक्कामोर्तब केले आहे, ज्यात अहमदनगर महानगरपालिकेला संदर्भ आयटी क्रमांक ५१/१९७९ मध्ये मंजूर केलेल्या ३०.०३.१९८१ च्या आदेशातील तरतुदीनुसार पात्र वारसांना अनुकंपा नियुक्ती देण्याचे निर्देश दिले. अहमदनगर महानगरपालिकेने सध्याच्या अपीलांना प्राधान्य दिले आहे.

२. सध्याच्या आवाहनाला कारणीभूत असणारी वस्तुस्थिती थोडक्यात खालीलप्रमाणे आहे; सन २००३ मध्ये अहमदनगर नगरपरिषद अहमदनगर महानगरपालिकेत रूपांतरित झाली. युनियन ने नगरपरिषद अस्तित्वात असताना संदर्भ आयटी क्रमांक ५१/१९७९ चा असा औद्योगिक वाद उपस्थित केला होता. त्यात मागणी क्रमांक ३ कर्मचाऱ्यांच्या वारसांना देण्यात येणाऱ्या रोजगारासंदर्भात होती. संबंधित वेळी नगरपरिषदेने मान्य केले की, आरोग्य विभाग वगळता सर्व विभागांतील चतुर्थश्रेणी प्रवर्गातील कर्मचारी

(निवृत्तीपूर्वी त्यांचा मृत्यू झाल्यास) ते अवैध ठरल्यास किंवा निवृत्त झाल्यास त्यांच्या जागी त्यांच्या वारसांना नियुक्ती देण्यात येणार आहे. परिणामी, ३०.०३.१९८१ च्या निकाल आणि निवाड्याद्वारे, औद्योगिक न्यायालयाने असे निर्देश दिले की, वर्ग-४ श्रेणीतील कर्मचारी, त्यांचा निवृत्तीपूर्वी मृत्यू झाल्यास; जर ते अवैध झाले किंवा ते निवृत्त झाले तर त्यांच्या वारसांना त्यांच्या जागी नियुक्ती देण्यात यावी.

२.१ असे दिसते की त्यानंतर आणखी काही मागण्या मांडल्या गेल्या आणि ३०.०३.१९८१ चा निकाल आणि निवाडा संदर्भ आयटी क्रमांक ५१/१९७९ च्या मध्ये सुधारित करण्याची मागणी करण्यात आली, आणि म्हणून औद्योगिक न्यायालयाला संदर्भ (आयटी) क्रमांक २/१९९३ ते संदर्भ (आयटी) क्रमांक ४/१९९३ चा असे संदर्भ दिले गेले. मागणी क्रमांक ४ ही कर्मचाऱ्यांच्या वारसांच्या नोकरीच्या संदर्भात होती (महानगर पालिकेच्या सांगण्यावरून ती होती) अहमदनगर महानगरपालिकेने १९७९ च्या संदर्भ आयटी क्रमांक ५१ नुसार कर्मचाऱ्यांच्या वारसांना नोकरीच्या मागणीसंदर्भात बदलाची नोटीस दिली आणि हा वाद १९९३ चा संदर्भ (आयटी) क्रमांक २ म्हणून निर्णयासाठी पाठविण्यात आला. उपरोक्त मागणी क्रमांक ४ संदर्भात दिनांक २१.०२.२००५ च्या निर्णय व निर्णयाद्वारे औद्योगिक न्यायालयाने १९७९ च्या संदर्भ आयटी क्रमांक ५१ मधील पूर्वीच्या निर्णयात सुधारणा करून अहमदनगर महानगरपालिकेला (१) केवळ आरोग्य विभागात कार्यरत असलेल्या वर्ग चतुर्थ श्रेणीतील कर्मचाऱ्यांच्या कायदेशीर वारसांना नोकरी (२) सर्व प्रवर्गातील कायदेशीर वारसांना नोकरी उपलब्ध करून देण्याचे निर्देश दिले, म्हणजेच अनुकंपा तत्वावर वर्ग-I श्रेणी ते वर्ग-IV श्रेणी च्या शासकीय कर्मचाऱ्यांच्या बरोबरीने शासकीय ठराव आणि परिपत्रकानुसार. याचा अर्थ, या निर्णयातर्गत, कर्मचाऱ्यांच्या वारसांना त्यांच्या सेवानिवृत्ती/निवृत्तीवर अनुकंपा नियुक्ती प्रदान केली गेली नाही आणि अनुकंपा नियुक्ती केवळ वर्ग-४ श्रेणीतील मृत कर्मचाऱ्यांच्या वारसांना प्रदान केली गेली.

२.२ असे दिसते की त्यानंतर सन २००५ मध्ये अहमदनगर महानगरपालिका कामगार युनियनने महानगरपालिका/महानगर पालिकेविरुद्ध आणखी दोन औद्योगिक वाद उपस्थित केले जे २००५ ची तक्रार

(यूएलपी) क्रमांक ५५ आणि २००५ ची तक्रार (यूएलपी) क्रमांक ८३ प्रमाणे होते. १९७९ च्या संदर्भ आयटी क्रमांक ५१ मध्ये ३०.०३.१९८१ रोजी दिलेल्या निर्णय व निर्णयानुसार सेवानिवृत्त कर्मचाऱ्यांच्या कायदेशीर वारसांना रोजगार मिळावा, असा दावा करण्यात आला होता. १६.०९.२०१६ आणि २१.०९.२०१६ च्या अनुक्रमे निवाडा(ने) आणि निवाडा(ने) द्वारे, उच्च न्यायालयासमोर ताशेरे ओढलेले, औद्योगिक न्यायालयाने अहमदनगर महानगरपालिकेला १९७९ च्या संदर्भ आयटी क्रमांक ५१ मध्ये पारित केलेल्या निवाड्यातील तरतुदीनुसार पात्र वारसांना नोकरी देण्याचे निर्देश दिले. अशा प्रकारे, औद्योगिक न्यायालयाने कर्मचाऱ्यांच्या वारसांना त्यांच्या सेवानिवृत्तीचे वय पूर्ण झाल्यानंतर त्यांना नोकरी देण्याचे निर्देश दिले. औद्योगिक न्यायालयाने अनुक्रमे तक्रार (यूएलपी) क्रमांक ५५/२००५ आणि तक्रार (यूएलपी) क्रमांक ८३/२००५ मध्ये अनुक्रमे १६.०९.२०१६ व २१.०९.२०१६ रोजी दिलेला निकाल व निवाडे हा उच्च न्यायालयासमोरील रिट याचिकांचा विषय होता. सामाईक निर्णय व आदेशाद्वारे उच्च न्यायालयाने वरील रिट याचिका खालीलप्रमाणे फेटाळल्या/निकाली काढल्या;

“(अ) परिशिष्ट 'अ' आणि 'ब' मधील उमेदवार, ज्यांनी दिनांक ०१.०३.२०२२ रोजी वयाची ४५ वर्षे पूर्ण केली नाहीत, त्यांना दिनांक २१.०३.२०२२ च्या उत्तरात प्रतिज्ञापत्राच्या अनुषंगाने उपलब्ध रिक्त पदांच्या अनुषंगाने ३०.०४.२०२२ रोजी किंवा त्यापूर्वी अनुकंपा नियुक्ती देण्यात येईल.

(ब) ज्या उमेदवारांनी ०१.०३.२०२२ ला वयाची ४५ वर्षे पूर्ण केली आहेत, ते अनुकंपा नियुक्तीच्या बदल्यात ५ लाख रुपये एकरकमी नुकसान भरपाईसाठी पात्र असतील, अशी नुकसान भरपाईची रक्कम ३१.०५.२०२२ रोजी किंवा त्यापूर्वी दिली जाईल.

(क) महानगरपालिका वरील निर्देशांच्या अनुषंगाने पात्र उमेदवारांना ३०.०४.२०२२ रोजी किंवा त्यापूर्वी नियुक्तीचे आदेश जारी करेल.”

२.३ उच्च न्यायालयाने दिलेल्या सामाईक निर्णय व आदेशाबद्दल नाराज व असमाधानी वाटल्याने मूळ रिट याचिकाकर्ते - अहमदनगर महानगर पालिकेने आपल्या आयुक्तांमार्फत सध्याच्या अपिल दाखल केले आहे.

३. सुहास कदम, विद्वान वकील यांनी अपीलकर्ते - अहमदनगर महानगरपालिका तर्फे बाजू मांडली, आणि सुश्री अय्यर श्रुती गोपाळ, विद्वान वकील प्रतिवादी - संघाच्या वतीने बाजू मांडत आहेत.

३.१ अपीलकर्त्याच्या वतीने बाजू मांडणारे विद्वान वकील -महानगरपालिकेने ठामपणे सांगितले आहे की, दोन्ही औद्योगिक १९७९ च्या संदर्भ आयटी क्रमांक ५१ मध्ये ३०.०३.१९८१ रोजी दिलेल्या निकालाचा व निर्णयाचा आधार घेऊन न्यायालय तसेच उच्च न्यायालयाने आदेश दिले आहेत. जेव्हा अहमदनगर महानगरपालिका, नगरपरिषद होती तेव्हा हा निवडा मंजूर करण्यात आला होता. सन २००३ मध्ये नगरपरिषदेचे महापालिकेत रूपांतर झाले असून महानगर पालिका/महापालिकेचे कर्मचारी राज्य शासनाने आखून दिलेल्या नियम व कायदे/योजनेनुसार चालतात. त्यामुळे महानगरपालिका/महापालिकेतील कर्मचाऱ्यांना शासकीय कर्मचाऱ्यांप्रमाणेच अनुकंपा तत्त्वावर नियुक्तीयोजनेचा लाभ मिळणार आहे. त्यामुळे १९७९ च्या संदर्भ आयटी क्रमांक ५१ मध्ये दिलेल्या ३०.०३.१९८१ च्या निर्णय व निर्णयानुसार, जेव्हा १९८१ साली नगरपरिषद अस्तित्वात होती, कर्मचाऱ्यांच्या वारसांना निवृत्ती व/किंवा सेवानिवृत्तीवर नियुक्ती देण्याचे आदेश महानगर पालिका/महानगरपालिकेला देऊन औद्योगिक न्यायालय व उच्च न्यायालयाने गंभीर चूक केली आहे.

३.२ सरकारी शिक्षण विभागाचे सचिव (प्राथमिक) आणि इतर विरुद्ध भीमेश ऊर्फ भीमप्पा, २०२१ एससीसी ऑनलाईन एससी १२६४ या प्रकरणात या न्यायालयाने नुकत्याच दिलेल्या निर्णयाचा आधार घेत अनुकंपा तत्त्वावर नियुक्ती सुधारित योजनेनुसार करावी लागेल, असेही नमूद केले आहे. प्रस्तुत खटल्यात संदर्भ (आयटी) क्रमांक २/१९९३ मध्ये २१.०२.२००५ रोजी दिलेल्या निर्णय व निर्णयाद्वारे औद्योगिक न्यायालयाने कर्मचाऱ्यांच्या सेवानिवृत्ती/निवृत्तीनंतर त्यांच्या वारसांना नोकरी देण्यासंदर्भातील मागणीत सुधारणा केली व मृत कर्मचाऱ्यांच्या कायदेशीर वारसांनाच अनुकंपा तत्त्वावर नियुक्तीचा

अधिकार राहिल, असे निर्देश दिले. तसेच सर्व प्रवर्गातील कायदेशीर वारसांना शासकीय कर्मचाऱ्याप्रमाणेच शासन निर्णय व परिपत्रकानुसार अनुकंपा नियुक्तीचा अधिकार असेल. कर्मचाऱ्यांच्या वारसांना सेवानिवृत्ती/सेवानिवृत्तीनंतर नियुक्ती देण्याचे आदेश महापालिकेला देऊन औद्योगिक न्यायालय आणि उच्च न्यायालय या दोघांनीही गंभीर चूक केली आहे.

३.३ पुढे असे सादर करण्यात आले आहे की, अन्यथा कर्मचाऱ्यांच्या वारसांना त्यांच्या सेवानिवृत्ती/निवृत्तीनंतर नियुक्ती देण्याचे निर्देश भारतीय राज्यघटनेच्या कलम १४ नुसार आणि अनुकंपा तत्वावर नियुक्ती देण्याच्या उद्देशाच्या विरुद्ध असेल.

३.४ या न्यायालयाच्या निर्णयाच्या वर्गीकरणात निरीक्षण व निर्णयानुसार, अनुकंपा तत्वावरील नियुक्ती स्वयंचलित नसते, तर कुटुंबाची आर्थिक स्थिती, मृत कर्मचाऱ्यावर कुटुंबाचे आर्थिक अवलंबित्व आणि अशा घटकांसह विविध निकषांची काटेकोर तपासणी केली जाते. त्यामुळे कर्मचाऱ्यांच्या वारसांना सेवानिवृत्ती/सेवानिवृत्तीनंतर नियुक्ती देण्याचे निर्देश औद्योगिक न्यायालयाने द्यायला नको होते, असे उच्च न्यायालयाने मान्य केले आहे.

३.५ असे असले तरी १.३.२०२२ रोजी वयाची ४५ वर्षे पूर्ण झालेल्या उमेदवारांना अनुकंपा नियुक्तीच्या बदल्यात एकरकमी ५ लाख रुपये नुकसान भरपाई देण्याचे उच्च न्यायालयाने दिलेले निर्देश अयोग्य आहेत, असा युक्तिवाद महानगरपालिका/महानगरपालिकेच्या वतीने बाजू मांडणाऱ्या अभ्यासू वकिलांनी केला.

३.६ वरील युक्तिवाद करून आणि वरील निर्णयावर अवलंबून राहून, सध्याच्या अपीलांना परवानगी द्यावी अशी प्रार्थना केली जाते.

४. या दोन्ही अपीलांना प्रतिवादीच्या वतीने उपस्थित असलेल्या विद्वान वकिलांनी तीव्र विरोध केला आहे.

४.१ प्रतिवादीच्या वतीने बाजू मांडणार् या विद्वान वकिलाने ठामपणे सांगितले आहे की, खटल्याची वस्तुस्थिती आणि परिस्थिती लक्षात घेता आणि औद्योगिक न्यायालयाने दिनांक ३०.०३.१९८१ रोजी

१९७९ च्या संदर्भ आयटी क्रमांक ५१ मध्ये दिलेल्या निर्णयाचे व निर्णयाचे बंधनकारक स्वरूप लक्षात घेता, औद्योगिक न्यायालय किंवा उच्च न्यायालयाने सेवानिवृत्ती आणि / किंवा सेवानिवृत्तीवरील कर्मचारी वारसांना नियुक्त्या देण्याचे निर्देश देण्यात कोणतीही चूक केलेली नाही.

४.२ असे सादर केले जाते की सध्याच्या प्रकरणात पक्षकार द्विपक्षीय कराराच्या अटीनुसार शासित आहेत परिणामी १९७९ च्या संदर्भ आयटी क्रमांक ५१ मध्ये ३०.०३.१९८१ रोजी निकाल आणि निकाल देण्यात आला. म्हणून हे सादर केले जाते की कोणत्याही विवेकबुद्धीचा प्रश्न नाही आणि कर्मचाऱ्यांचे वारस संबंधित कर्मचाऱ्यांच्या सेवानिवृत्ती आणि/किंवा सेवानिवृत्तीवर अनुकंपा तत्वावर नियुक्तीसाठी पात्र आहेत. सुभद्रा विरुद्ध कोळसा मंत्रालय आणि दुसरे, (२०१८) ११ एससीसी २०१ या खटल्यात या न्यायालयाच्या निर्णयावर विश्वास आहे.

४.३ पुढे असे सादर केले जाते की कर्मचाऱ्यांच्या वारसांना १९७९ च्या संदर्भ आयटी क्रमांक ५१ मध्ये पारित केलेल्या निर्णय आणि निवाड्यानुसार नियुक्तीचा अधिकार प्राप्त होतो, कर्मचाऱ्यांच्या संबंधित वारसांना त्यांच्या निवृत्तीनंतर आणि/किंवा सेवानिवृत्तीनंतर कर्मचाऱ्यांचे वारस म्हणून नियुक्ती मिळण्याचा अधिकार आहे.

४.४ वारसदारांना नियुक्ती देण्यात यावी, असा युक्तिवाद केला जातो सेवानिवृत्ती आणि/किंवा सेवानिवृत्तीवरील कर्मचार्यांना अनुकंपा तत्वावरील नियुक्ती म्हणता येणार नाही परंतु त्याला वरस हक्क म्हणतात. त्यामुळे अनुकंपा नियुक्तीबाबत या न्यायालयाचा कोणताही निर्णय प्रकरणातील वस्तुस्थितीला लागू होणार नाही, असे नमूद करण्यात आले आहे.

५. आम्ही संबंधित पक्षकारांचे वकील सविस्तर पणे ऐकले आहेत.

प्रारंभी हे लक्षात घेणे आवश्यक आहे की, सध्याच्या प्रकरणात औद्योगिक न्यायालयाने १९७९ च्या संदर्भ आयटी क्रमांक ५१ मधील निर्णय व निर्णयानुसार कर्मचाऱ्यांच्या वारसांना सेवानिवृत्ती/निवृत्तीनंतर नियुक्ती देण्याचे आदेश महानगर पालिका/महापालिकेला दिले आहेत. मात्र, हे लक्षात घेणे आवश्यक आहे कि, नगरपरिषद अस्तित्वात असताना १९८१ साली हा निर्णय व निकाल देण्यात आला होता.

त्यानंतर सन २००३ मध्ये नगरपरिषदेचे रूपांतर महानगरपालिका/महापालिकेत करण्यात आले असून महानगर पालिका/महापालिका अंतर्गत येणारे सर्व कर्मचारी राज्य शासनाने तयार केलेल्या योजना/नियम व विनियमांनुसार चालतात, ज्यात अनुकंपा तत्त्वावर कोणतीही नियुक्ती किंवा कर्मचाऱ्यांच्या सेवानिवृत्ती/निवृत्तीनंतर त्यांच्या वारसांना नेमणुकीची तरतूद नाही.

६. असे असले तरी हे लक्षात घेणे आवश्यक आहे की, १९७९ च्या संदर्भ (आयटी) क्रमांक ५१ नुसार कर्मचाऱ्यांच्या वारसांना नोकरीच्या मागणीसंदर्भात बदल करण्याच्या सूचनेवर महानगरपालिकेच्या सांगण्यावरून आलेल्या संदर्भ (आयटी) क्रमांक २/१९९३मध्ये औद्योगिक न्यायालयाने दिनांक २१.०२.२००५ च्या निर्णय व निर्णयाद्वारे मृत कर्मचाऱ्यांच्या वारसांनाच अनुकंपा तत्त्वावर नियुक्ती देण्याचे निर्देश दिले होते. १९७९ च्या संदर्भ आयटी क्रमांक ५१ मध्ये पूर्वीचा निकाल देताना, म्हणजे सन १९७९ मध्ये कर्मचार्यांच्या कायदेशीर वारसांना त्यांच्या सेवानिवृत्ती/निवृत्तीनंतर नोकरी देण्याची मागणी रास्त होती, मात्र सद्यःस्थितीत ही मागणी चांगली व रास्त वाटत नाही, असे औद्योगिक न्यायालयाचे विशेष निरीक्षण होते. औद्योगिक न्यायालयाने पुढे म्हटले आहे की, आजकाल बेरोजगारीची समस्या ही एक मोठी समस्या आहे आणि उच्च पात्रता असूनही पात्र व्यक्तींना नोकऱ्या मिळत नाहीत आणि ते बेरोजगार राहतात. कर्मचाऱ्यांच्या कायदेशीर वारसांना (संबंधित कर्मचाऱ्यांच्या मृत्यूवर) अनुकंपा तत्त्वावर नियुक्ती देण्याच्या मागणीत सुधारणा करताना व संदर्भ आयटी क्रमांक २/१९९३ मधील दिनांक २१.०२.२००५ च्या निर्णय व निवाड्यात औद्योगिक न्यायालयाने खालीलप्रमाणे निरीक्षण नोंदवले;

“पक्षकारांच्या तोंडी युक्तिवादावरून असे दिसते की, परिच्छेद क्रमांक ५१/१९७९ मध्ये पूर्वीचा निवडा मंजूर करताना म्हणजे सन १९७९ मध्ये कर्मचाऱ्यांच्या कायदेशीर वारसदाराला नोकरी देण्याची मागणी रास्त होती, परंतु सद्यःस्थितीत ही मागणी चांगली व रास्त वाटत नाही. आजकाल बेरोजगारीची समस्या खूप मोठी आहे, हे सांगण्याची गरज नाही. उच्च पात्रता असूनही पात्र व्यक्तींना नोकरी मिळत नसल्याने ते बेरोजगार आहेत. ही मागणी लक्षात घेता पक्ष क्रमांक एकच्या आस्थापनेवर काम करणाऱ्या कर्मचाऱ्यांच्या जागी कर्मचाऱ्यांच्या कायदेशीर वारसांना नोकरी मिळणार असल्याने पात्र बेरोजगारांना

पक्ष क्रमांक एकच्या आस्थापनात नोकरी मिळण्यास वाव नाही. विद्वान वकील श्री पाटील यांनी सत्य कथन केले कि, या मागणीच्या आधारे कायदेशीर वारसदार सज्जान झाल्यावर नोकरीचा दावा करीत आहेत आणि सेवानिवृत्तीच्या वेळी कायदेशीर वारस अल्पवयीन असल्यास व ते १० वर्षांनंतर, ही अशा परिस्थितीत माझ्या मते कायदेशीर वारसांना रोजगार देण्याची मागणी योग्य वाटत नाही.

या मागणीनुसार रोजगार झाल्याचे पक्षकारांच्या तोंडी पुराव्यांद्वारे पुरेसे रेकॉर्डवर आले आहे कि, आपली नियुक्ती हा आपला अधिकार आहे असे समजून नोकरीत दावा सांगितल्याने योग्य उमेदवार निवडीला वाव नसल्याने आरक्षणासंदर्भात शासनाच्या मार्गदर्शक सूचनांचेही पालन होऊ शकले नाही. येथे हे लक्षात घेणे आवश्यक आहे की, शासनाच्या धोरणानुसार आस्थापनातील काही पदे मागास प्रभाग प्रवर्गासाठी राखीव आहेत आणि त्या पदांवर राखीव प्रवर्गातील उमेदवाराला देण्यात येणार आहे. इतरांना रोजगाराला वाव नाही, त्यामुळे राखीव प्रवर्गातील उमेदवारांना पक्ष क्रमांक एकच्या आस्थापनात रोजगार मिळणे अत्यंत अवघड आहे.

या मागणीनुसार दत्तक तत्त्वावर दूरच्या नातेवाइकांना रोजगाराचा दावा केला जात असल्याचेही रेकॉर्डवर आले आहे. कायदानुसार दत्तक घेतल्यानंतर दत्तक घेतलेले मूल त्या व्यक्तीचा कायदेशीर वारसदार असते, मात्र पुतण्या त्या कर्मचाऱ्याची काळजी घेत असल्याचे प्रतिज्ञापत्राच्या आधारे पुतण्याला नोकरीचा दावा करण्यात आल्याचे न्यायालयासमोर सादर केलेल्या कागदपत्रांच्या विविध प्रतींवरून दिसून येते. त्याचप्रमाणे दुसर् या प्रकरणात दिनांक ०२.०५.१९९७ च्या अर्जाद्वारे दत्तक मुलासाठी रोजगार मागितला असून ३०.०४.१९९७ रोजी दत्तक घेण्याचा करार करण्यात आला आहे.

या कागदपत्रांवरून सकारात्मकपणे असे म्हणता येईल कि, कर्मचाऱ्यांच्या कायदेशीर वारसांना रोजगार उपलब्ध देण्याची मागणी किंवा तरतूद यात गैरवापर झाला आहे. शिवाय अन्य कोणत्याही आस्थापनात अशी प्रथा सुरू असल्याचे पक्ष क्रमांक २ संघटनेच्या वतीने रेकॉर्डवर ठेवण्यात आलेले नाही. पक्ष क्रमांक दोनच्या संघटनेच्या साक्षीदाराने याबाबत विशेष विचारणा केली मात्र तो कोणताही कागदोपत्री पुरावा आणू शकला नाही.

माझ्या मते ही मागणी वर्ष १९७९ मध्ये रास्त असली तरी सध्याच्या काळात ती निश्चितच रास्त व न्याय्य नाही, आणि सुरक्षितपणे मागणीच्या गैरवापराच्या बाबत असे म्हटले जाऊ शकते की, कर्मचाऱ्यांच्या कायदेशीर वारसांना सेवानिवृत्ती, अवैध किंवा राजीनाम्याने नोकरी देण्याच्या संदर्भात मागणीत बदल करण्याची मागणी पक्ष क्रमांक १ ने करणे रास्त आहे, आता मी या मागणीत सुधारणा करून पक्ष क्रमांक १ ला निर्देश देऊ इच्छितो की (१) आरोग्य विभागात कार्यरत असलेल्या चतुर्थश्रेणी प्रवर्गातील कर्मचाऱ्यांच्या कायदेशीर वारसांना केवळ (२) शासकीय ठराव व परिपत्रकानुसार अनुकंपा तत्त्वावर सर्व प्रवर्गातील कायदेशीर वारसांना म्हणजेच वर्ग-१ प्रवर्ग ते वर्ग-४ प्रवर्गातील कायदेशीर वारसांना सरकारी कर्मचार्यांप्रमाणे अनुकंपा तत्त्वावर रोजगार उपलब्ध करून द्यावा.”

या पार्श्वभूमीवर १९७९ च्या संदर्भ आयटी क्रमांक ५१ मध्ये औद्योगिक न्यायालयाने दिलेल्या निर्णयाचा व निर्णयाचा आधार घेऊन कर्मचाऱ्यांच्या वारसांना सेवानिवृत्ती/निवृत्तीनंतर नियुक्ती देण्याचे आदेश महानगर पालिका/महापालिकेला देणे औद्योगिक न्यायालय आणि/किंवा उच्च न्यायालयालाही खुले नव्हते.

७. नगरपरिषदेचे नगरपालिका/महानगर पालिकेत रूपांतर झाल्यानंतर महानगर पालिका/महापालिकेतील कर्मचारी राज्य शासनाने आखलेल्या योजनेनुसार व शासकीय कर्मचाऱ्यांच्या बरोबरीने चालविले जातात. भीमेश ऊर्फ भीमाप्पा (उपरोक्त) प्रकरणात या न्यायालयाने नुकत्याच दिलेल्या निर्णयानुसार अनुकंपा तत्त्वावरील नियुक्ती सुधारित योजनेनुसार होणार आहे. त्यामुळे महानगर पालिका/महापालिकेतील कर्मचारी सरकारी कर्मचाऱ्यांच्या प्रमाणेच राज्य शासनाच्या योजनेद्वारे चालविले जातील, ज्यात कर्मचाऱ्यांच्या वारसांना त्यांच्या सेवानिवृत्ती व/किंवा सेवानिवृत्तीनंतर अनुकंपा तत्त्वावर नियुक्तीची तरतूद नाही.

८. असे असले तरी, कर्मचाऱ्यांच्या वारसांना त्यांच्या सेवानिवृत्तीवर आणि/किंवा सेवानिवृत्तीनंतर अशी नियुक्ती अनुकंपा तत्त्वावर नियुक्तीच्या उद्देशाच्या आणि उद्देशाच्या विरुद्ध असेल आणि भारतीय राज्यघटनेच्या कलम १४ द्वारे प्रभावित होईल. या न्यायालयाने निरीक्षणे आणि निर्णय घेतल्याप्रमाणे,

अनुकंपा नियुक्ती नेहमी भरतीच्या सामान्य पद्धतीला अपवाद मानली जाईल. कोणत्याही प्रकारची सुरक्षा नसताना कर्मचाऱ्याचा मृत्यू झाल्यानंतर अनुकंपा तत्त्वावर नियुक्ती दिली जाते. अनुकंपा तत्त्वावरील नियुक्ती स्वयंचलित नाही आणि कुटुंबाची आर्थिक स्थिती, मृत कर्मचाऱ्यावर कुटुंबाचे आर्थिक अवलंबित्व आणि कुटुंबातील इतर सदस्यांची नियुक्ती यासह विविध मापदंडांची कठोर तपासणी केली जाईल. अनुकंपा तत्त्वावर नियुक्तीचा निहित अधिकार असल्याचा दावा कोणीही करू शकत नाही. त्यामुळे कर्मचाऱ्यांच्या वारसांना त्यांच्या सेवानिवृत्तीनंतर आणि/किंवा सेवानिवृत्तीनंतर अनुकंपा तत्त्वावरील नियुक्ती वाढवता येणार नाही. जर अशा नियुक्तीस परवानगी दिली गेली तर, अशा परिस्थितीत, बाहेरील व्यक्तींना कधीही नियुक्ती मिळणार नाही आणि केवळ त्यांच्या सेवानिवृत्ती आणि / किंवा सेवानिवृत्तीवरील कर्मचाऱ्यांच्या वारसांनाच नियुक्ती मिळेल आणि जे बाहेरचे आहेत त्यांना जरी ते अधिक गुणवान आणि/ किंवा चांगले असले तरीही सुशिक्षित आणि/ किंवा अधिक पात्र असले तरी कधीही नियुक्ती मिळण्याची संधी मिळणार नाही. त्यामुळे ही नियुक्ती अनुकंपा तत्त्वावर नसून त्याला वारस हक्क असे म्हटले जावे, असा प्रतिवादीच्या वतीने युक्तिवाद ग्राह्य धरला जाऊ शकत नाही. जरी याला वारस हक्क असे म्हटले तरी त्याला कोणत्याही योजनेचा पाठिंबा नाही आणि तोही भारतीय राज्यघटनेच्या कलम १४ तसेच क तसेच कलम १५ चा भंग आहे असे म्हणता येईल.

९. वरील बाबी लक्षात घेऊन व वर नमूद केलेल्या कारणांमुळे औद्योगिक न्यायालय तसेच उच्च न्यायालयाने महापालिका/महानगरपालिकेला कर्मचाऱ्यांच्या वारसांना त्यांच्या सेवानिवृत्तीनंतर नियुक्ती देण्याचे निर्देश देणारा निर्णय व निवडा रद्द करून बाजूला ठेवण्यास पात्र आहे.

१०. वरील बाबी लक्षात घेता आणि वर सांगितलेली कारणे लक्षात घेता ही दोन्ही अपील यशस्वी होतात. आक्षेपार्ह सामायिक निर्णय आणि आदेश दिनांक २२.०३.२०२२ रोजी उच्च न्यायालयाने दिलेला निकाल तसेच निवडा आणि तक्रार (यूएलपी) क्रमांक ५५/२००५ आणि तक्रार (यूएलपी) क्रमांक ८३/२००५ मध्ये अनुक्रमे १६.०९.२०१६ व २१.०९.२०१६ रोजी देण्यात आलेले आदेश रद्द करण्यात आले असून संदर्भ आयटी क्रमांक ५१/१९७९ मध्ये दिलेल्या ३०.०३.१९८१ च्या निर्णयानुसार व निर्णयानुसार कर्मचाऱ्यांच्या

वारसांना त्यांच्या निवृत्ती/निवृत्तीवर नियुक्त करण्याचे आदेश देण्यात आले आहेत, याद्वारे रद्द करून बाजूला ठेवले आहेत.

११. त्यानुसार वरील अटींमध्ये तात्काळ अपील मंजूर करण्यात येत आहे. मात्र, या प्रकरणातील वस्तुस्थिती आणि परिस्थिती पाहता खर्चाबाबत कोणतेही आदेश दिले जाणार नाहीत.

विभूती भूषण बोस

अपील मंजूर

(सहाय्य : शुभांशु दास, एलसीआरए)

अस्वीकरण

या न्यायनिर्णयाच्या मराठी भाषेतील या अनुवादाचा वापर हा पक्षकारास त्याच्या/ तिच्या मातृभाषेमध्ये त्याचा अर्थ समजून घेण्यापुरताच मर्यादित राहील आणि त्याचा इतर कोणत्याही कारणाकरता वापर करता येणार नाही तसेच इंग्रजी भाषेतील न्यायनिर्णय हाच सर्व व्यावहारिक आणि कार्यालयीन वापराकरिता विश्वसनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पादन आणि अंमलबजावणी करता वैध मानला जाईल.

X-X-X-X